

Begin jaren negentig werd een proces gestart dat het Central Business District van New York aantrekkelijker moest maken om te wonen, werken en recreëren. 9/11 heeft dit ruw onderbroken en behalve nieuwe mogelijkheden ook extra drempels opgeworpen.

de economische opleving in de jaren tachtig werden ze als gewone kantoortorens volledig in gebruik genomen, voornamelijk door financiële dienstverleners. Hierdoor werd het een belangrijke schakel in het kapitalistische systeem.

De modernistische architectuur van het afgescheiden WTC-complex en de twee monotone torens aan het kille plein waren lange tijd ongeliefd bij de New Yorkse bevolking. De laatste jaren veranderde dit pas en werden de torens gezien als monumenten en bewonderd om hun grootte. Vanwege het uitzicht waren ze naast het Vrijheidsbeeld, Wall Street en Century 21 een van de populaire toeristische attracties in het gebied.

Ambities

Net als na de grote branden van 1776 en 1835 ontstonden er na de vernietiging van het WTC op 11 september 2001 al snel plannen voor wederopbouw. Mark Wigley schrijft hierover in zijn bijdrage aan het boek 'After the World Trade Center' (2002): "Een stad die

Terreur, symbolie

AUTEUR WOUTER VAN GENT FOTOGRAFIE WOUTER VAN GENT & MARLOES WEVERS

Lover Manhattan is de zuidelijke kop van het eiland Manhattan en de plek waar de Vereenigde Oostindische Compagnie in 1613 om commerciële redenen Nieuw Amsterdam stichtte. Handel en nijverheid zouden de geschiedenis van het gebied blijven kenmerken. Het dorpje ontwikkelde zich langzaam tot het Amerikaanse centrum van de handel, scheepsbouw en, uiteindelijk, financiële diensten. Na 1800 trokken bewoners, pakhuizen, winkels en factorijen weg en werd het gebied het eerste 'Central Business District' (CBD) in de Verenigde Staten. Vanwege de toenemende aanwezigheid van handelsmaatschappijen, financiële dienstverleners en banken en de oprichting van de beurs in 1792 kwam het gebied bekend te staan als het 'Financial District'. De dominante positie kwam pas na 1920 onder druk te staan. Na de bouw van nieuwe transportfaciliteiten was Midtown Manhattan centraler en beter bereikbaar geworden dan het krappe Financial District. De bouw van snelwegen en de overgang naar containervervoer in de jaren vijftig ondermijnden de CBD-functie nog verder. Om het tij te keren werd in de vroege jaren zestig de bouw van het World Trade Center aangekondigd. Oorspronkelijk zou het functioneren als een haven en een marktplaats waar internationale bedrijven handel konden drijven. De architect kondigde de twee monstrueuze torens aan als een fysieke manifestatie van de relatie tussen wereldhandel en wereldvrede. Ontwikkelingen in telecommunicatie zorgden er echter voor dat het idee al achterhaald was voordat de bouw in 1973 klaar was. De eerste jaren stonden de torens grotendeels leeg of werden gebruikt door overheidsinstellingen. Pas na

Touringcars en straatverkopers

slechts gevormd wordt door haar hebzucht zal geheid weer manieren vinden om snel winst te halen uit haar leed. (...) Nieuwe vormen van bouwen en sociale controle worden gemakkelijk naar voren geschoven onder het mom van het helen van de fysieke en psychologische wonden." Hoewel er nog geen beslissingen over het herstel van 'Ground Zero' (het verwoeste WTC-complex) waren genomen, was het wel duidelijk dat het in lijn moest zijn met de richting van herontwikkeling die de buurt reeds had ingeslagen.

Ondanks de kantoorfunctie van het WTC veranderde Lower Manhattan in de jaren negentig van een CBD in een buurt met gemengde functies. Door de bouw van Battery Park City en verbouwing van verouderde kantoorruimtes tot woningen, steeg het aantal buurtbewoners van ongeveer negenhonderd in 1970 tot 31.984 in 2004. De komst van bewoners ging ten koste van de bedrijven en veranderende de economie en het beleid van de buurt. Dit proces werd voornamelijk vormgegeven door het in 1995 opgerichte Business Improvement District (BID), dat kan worden gezien als een pri-

idealen en etnische aspecten ook een rol spelen. Zij verachten het Westen en met name de Verenigde Staten, wat zich wereldwijd heeft gemanifesteerd in talloze terroristische aanslagen. De aanslagen van 9/11 zijn daarvan het meest destructief en het meest angstaanjagend geweest. Het is niet precies duidelijk wat de doelstellingen van het mondiale moslimterrorisme zijn, omdat deze zelden specifiek worden geformuleerd.

Het WTC is al eerder doelwit geweest van een terroristische aanslag. In 1993 ontplofte in de parkeergarage van de Zuidtoren een vrachtwagen met explosieven met de bedoeling dat de ene toren tegen de andere aan zou vallen. De teksten van Sayyid Nosair, het brein achter deze min of meer mislukte aanslag, geven wel een goede aanwijzing over het doel en de ideologie. Hij schreef: "[Het doel is] het breken en vernietigen van de vijanden van Allah door middel van het vernietigen [en] exploderen van de pilaren van hun beschaving, zoals de toeristische infrastructuur waar zij zo trots op zijn en hun hoge mondiale gebouwen." De BBC interpreteerde de aansla-

en ontwikkeling

vate gemeente. De buurtbewoners en bedrijven hebben ingestemd met belastingheffing door de stad New York in ruil voor schone en veilige straten. De Downtown Alliance, het BID, doet meer, namelijk de herinrichting van straten, het bevorderen van economische ontwikkeling, verbetering van vervoer, promotie en marketing van het gebied en het stimuleren van toerisme. Het BID functioneert bovendien als een bemiddelaar in de wijk.

Een belangrijke doelstelling was het omvormen van de buurt van een saai CBD dat 's avonds uitgestorven was tot een levendige wijk met voorzieningen en vermaak. Simpele faciliteiten zoals supermarkten en scholen waren onvoldoende aanwezig. Maar ook de toeristen bleven na werktijden weg en werknemers klaagden over gebrek aan winkels en recreatiemogelijkheden. De groeistrategie van de buurt was dus geënt op het aanpakken van deze gebreken om de buurt aantrekkelijker te maken voor toeristen, werknemers, bedrijven en bewoners. De terroristische aanslagen van 9/11 hebben deze ambities in feite niet veranderd.

Terreur en symboliek

Terroristisch geweld is vanuit een militair standpunt tactisch gezien vaak zinloos. Een rationaliteit van middel en doel lijkt grotendeels te ontbreken. Terreur moet dan ook worden gezien als een symbolische daad voor de terroristische zaak. Zowel de daad, de opoffering als het doel is symbolisch. Ze dragen ideeën uit over collectieve identiteit en het menselijk bestaan. De bedoeling is om de sentimenten van de grote massa te prikkelen en haar gedrag te beïnvloeden.

De identiteit van Al Qaida en andere extremistische moslimterreurgroepen is voornamelijk op religie gebaseerd, hoewel politieke

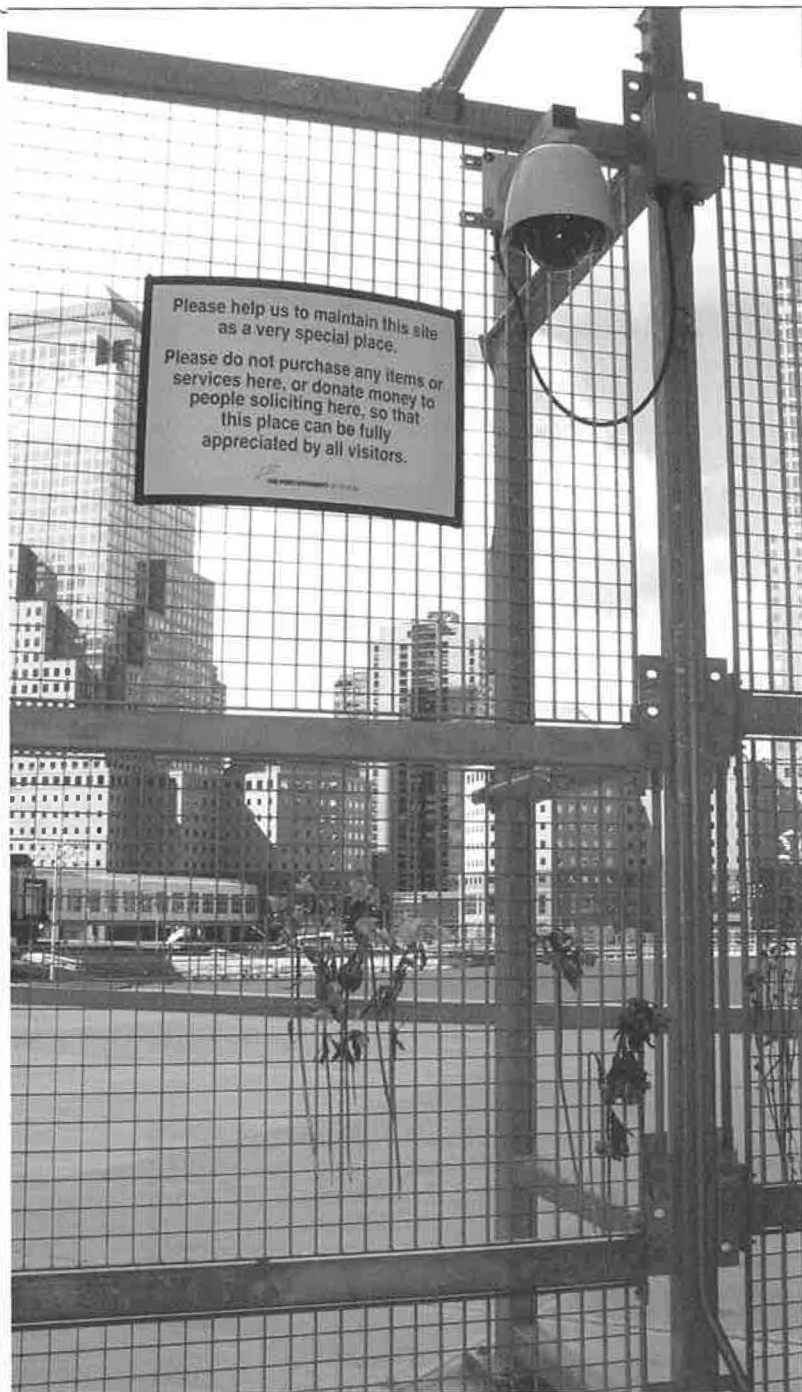
gen in 2001 dan ook als een aanval op de belangrijkste symbolen van de mondiale militaire en financiële macht van de Verenigde Staten. Voor het terreurnetwerk symboliseerden de hoge monolieten van het WTC het weerspannende kapitalisme.

Deze interpretatie zou in de Verenigde Staten niet de algemeen gangbare worden. Voor New York was de aanslag begrijpelijk een catastrofe met vele slachtoffers uit de regio en lokale implicaties. De nationale media volgden in hun commentaren de lezing van president George W. Bush, die de aanslagen tot een aanval op de 'vrijheid', de 'Amerikaanse waarden' en de 'Amerikaanse manier van leven' verklaarde. Dit discours werd dominant en bracht met zich mee dat andere interpretaties werden afgedaan als on-Amerikaans of als een belediging voor de slachtoffers en hun nabestaanden. Deze retoriek, gebaseerd op symbolen, heeft zijn weerslag gehad op de wederopbouw van Lower Manhattan en oefent nog steeds sterke invloed uit op het debat over de inrichting van het getroffen gebied.

Ground Zero als 'must-see'

De eerste ontwikkeling na het opruimen van de ravage en het Bergen van de slachtoffers, was de bouw van een tijdelijk uitkijksplatform dat publiek zicht bood op de herbouw. Plakkaten op het omringende hekwerk informeren de bezoeker over de geschiedenis van het WTC en de aanslag. De bezoekers waren aanvankelijk vooral landgenoten die een bedevaartstocht ondernamen naar de plek des onheils. Hun toestroom vereiste extra parkeerruimte voor tourbussen. Dit probleem speelt nog steeds. Internationale toeristen bleven in eerste instantie weg.

Langzamerhand veranderde de herkomst van de toeschouwers op het platform. Met de terugkeer van toeristen werd het beroemde

Ground Zero: planningsobject en plaats ter nagedachtenis

Ground Zero een attractie. Sommigen ervaren dit als oneerbiedig, als een blijk van voyeurisme of een ongepaste fascinatie voor geweld en vernietiging van de mens. Anderen zien het juist als een teken van herstel. Judy Duffy van Community Board One bijvoorbeeld, een instantie die volgens de planningsregulaties alleen de belangen van bewoners vertegenwoordigt, maar in de praktijk ook een gesprekspartner is voor algemene zaken. Zij vertelde: "Vroeger waren er meer Italianen, Britten en andere internationale bezoekers in het gebied en nu zijn die nu grotendeels verdwenen. (...) [Internationale bezoekers] geven meer geld uit. Amerikanen komen alleen op pelgrimstocht (...) en geven minder uit." Zij geeft hiermee blijk van het economische belang van toerisme en wederopbouw.

De terugkeer van toeristen trok straatverkopers aan die op het platform video's, boeken en ansichtkaarten gingen aanbieden. Omdat dit te confronterend en smakeloos werd gevonden, is verkoop op die plek verboden. Het verbod en de handhaving hebben echter nauwelijks effect, onder meer doordat de boetes op overtreding laag zijn.

De politieke retoriek rond 9/11 heeft z'n weerslag op de wederopbouw van Lower Manhattan.

De ontwikkeling van vrijheid

De ideeën achter de planning en herontwikkeling van het Financia District zijn na 9/11 in lijn gebleven met de al ingezette trend naar een gemengd 24-uursgebied. Door de aanslagen zijn wel meer fondsen vrijgekomen die het project een nieuwe impuls hebben gegeven. Er zijn bovendien meer organisaties bij betrokken geraakt. Naast de Downtown Alliance is bijvoorbeeld Wall Street Rising (WSR) in het gebied actief, een 'business community organization' die bestaande initiatieven ondersteunt en nieuwe ontwikkelt. De directeur van WSR Noah Pfefferblit geeft aan dat grote bedrijven als Goldman Sachs en American Express veel geïnvesteerd hebben in het gebied en omwille van hun imago en de wensen van hun medewerkers graag een 24-uursbuurt willen. In de strategie en rationalisatie van de Downtown Alliance en andere belangenorganisaties weerklinken ideeën over de 'creative city' en de wens om aantrekkelijker te zijn voor creatieve stedelijke professionals. Richard Florida, bekendste auteur op dit gebied, heeft in 2002 een invloedrijk rapport met aanbevelingen geschreven over de ontwikkeling van Lower Manhattan. Er is met andere woorden een aanzienlijke druk op Lower Manhattan te ontwikkelen en levendiger te maken.

Het plan voor het WTC-gebied voorziet in twee nieuwe stations, kantoorruimte, winkels, culturele instellingen, een monument en een nieuwe wolkenkrabber: de Freedom Tower. De uitvoering is een samenwerking tussen verschillende buurtorganisaties (onder andere Downtown Alliance, CBO1 en de Lower Manhattan Cultural Council), de stad, overlevenden en slachtofferfamilies van 9/11, de federale staat, vastgoedmagnaten en banken, maar de staat New York beslist uiteindelijk, omdat de grond haar eigendom is. Met zoveel actoren is het logisch dat het planningsproces met enig debat en onenigheid verloopt. In dit geval is de ontwikkeling echter extra beladen vanwege de symbolische waarde van het rouwproces en de Amerikaanse politieke retoriek enerzijds en de praktische noodzaak van veiligheid en economie anderzijds.

De planning van musea en een ballettheater weerspiegelen de nieuwe trend naar levendigheid. Ook de beslissing om het ondergrondse winkelcentrum niet te herbouwen, maar de winkels in het nieuwe ontwerp op straatniveau te plaatsen, hangt samen met de doelstelling om de functie van het complex voor de buurt te versterken. Maar het plannen van amusementsinstellingen ligt erg gevoelig. Onder meer de nabestaanden van 9/11 vrezen voor een gebrek aan waardigheid en benadrukken de monumentale betekenis van het complex. Anderen, waaronder veel lokale organisaties, willen geen kerkhof en zien dit als een uitgelezen kans om de ontwerpfout van het WTC te herstellen.

Deze tegenstelling komt ook terug in discussies over het gepland

monument. Oorspronkelijk zou het monument het hele complex beslaan, maar uiteindelijk is besloten tot het minder omvangrijke ontwerp 'Reflecting Absence'. Een plein met twee verzonken waterbassins representeren de afwezigheid van de twee torens. Bezoekers kunnen daarin afdalen ter contemplatie. Het ontwerp wordt voornamelijk bekritiseerd vanwege het gebrek aan volume. Architect Craig Whitaker vreest dat andere gebouwen op het terrein, zoals het spectaculaire station van Galatrava, het monument zullen overschaduwen. Het zal dan niet meer zijn dan twee weggestopte gaten in de grond.

Naast het gedenkteken zal het 'World Trade Center Memorial Cultural Complex' verrijzen, waarin onder andere het 'Drawing Center' en het 'International Freedom Center' zijn gepland. De realisering van beide instellingen is onzeker geworden door de aanzienlijke druk die de slachtofferfamilies uitoefenen. Zij vinden de instellingen niet patriottisch genoeg en menen dat ze de nagedachtenis van hun familieleden bezodelen. Het Drawing Center, een tekeningen-galerie, heeft in het verleden tentoonstellingen georganiseerd die als 'anti-Amerikaans' kunnen worden opgevat.

Het 'International Freedom Center' (IFC) dat de toegangspoort tot het gedenkteken moet worden is om dezelfde reden onder vuur komen te liggen. Het centrum wil de bezoeker inzicht bieden in 'de geschiedenis van vrijheid' door multimediatentoonstellingen over zowel 9/11, als over historische gebeurtenissen zoals de Nazi Holocaust, politieke vervolgingen en de Goelag. Debra Burlingame, de zus van een in Washington neergestorte piloot, schrijft in de Wall Street Journal van 7 juni 2005 dat het IFC volgens haar het idee van een 9/11 gedenkteken verraadt. Zij meent dat het misplaatst is dat bezoekers eerst langs beelden over Chinese dissidenten en Chileense gevangenen moet en vindt het schandelijk dat de federale overheid hier aan mee betaalt. Zij onthult voorts dat oprichter Tom Bernstein en zijn kompanen een geschiedenis hebben van protesten en rechtszaken tegen mensenrechtenschendingen. Ook heeft ze zich gestoord aan het feit dat mede oprichter George Soros verklaard heeft dat de beelden van de Abu Ghraib-gevangenis ons op dezelfde manier hebben geraakt als 9/11. Ten slotte verwijt ze de burgemeester en gouverneur alleen oog te hebben voor de economie en de 'cash cow' Ground Zero. Burgemeester Bloomberg heeft het laatste verwijt bij de gouverneur neergelegd en inmiddels wordt het IFC heroverwogen.

En dan is er nog de Freedom Tower. In de geest van veerkracht is snel besloten een nieuwe wolkenkrabber te bouwen en in 2002 is daarvoor het ontwerp van Daniel Libeskind gekozen. Hoewel Libeskind geen ervaring had met hoogbouw, wist hij met behulp van symboliek de juiste snaar te raken. De toren kreeg in zijn ontwerp een gedraaide vorm en zo de vlam van het vrijheidsbeeld weerspiegelen. Ook zou hij windmolens en een glazen spits hebben en precies 1776 voet hoog worden als eerbetoon aan het jaar van de Amerikaanse Revolutie. Maar na twee ontwerprevisies is bijna alle symboliek verdwenen. Het gebouw is breder, rechter, logger en kleiner en de façade lijkt nu op de oude torens. Het idee van de glazen torenspits is verlaten en slechts een antenne reikt tot 1776 voet. De veranderingen zijn het gevolg van veiligheidsoverwegingen. De nieuwe toren moet stevig genoeg worden om aanslagen te weerstaan. Critici spreken daarom over de 'Freedom Bunker' en sceptici betwijfelen de economische noodzaak aangezien nieuwgebouwde kantoorpanden op het terrein nog leeg staan. Door al het uitstel moet men nu nog met de bouw beginnen.

De terreuraanslag van 9/11 was een aanval op Amerika en op het mondiale kapitalisme. Een schokkende daad met een hoge symbolische waarde heeft op verschillende niveaus een nationalistische tegenreactie veroorzaakt. Op lokaal niveau in New York is de wederopbouw van Ground Zero een gevoelig debat. Slachtofferfamilies hebben daarin een belangrijke stem gekregen. Zij hebben zitting genomen in commissies en praatgroepen en in het publieke debat lijkt hun opvatting de toetssteen van de moraal te zijn geworden.

De planning en het ontwerpproces worden gedomineerd door het zoeken naar een balans tussen waardige nagedachtenis en economische belangen. Het is in dat licht niet verbazingwekkend dat het gedenkteken en het IFC beladen onderwerpen zijn die de bouw vertragen. De banale ontwikkeling van Ground Zero als toeristische trekpleister, amusementscentrum en vastgoed onderneming ten behoeve van het grote geld zijn ook moeilijk te rijmen met de vernietigende gebeurtenissen van 9/11.

De ontwikkeling van het ontwerp van de Freedom Tower, de kroon op het werk van de wederopbouw, is misschien wel tekenend. De aanpassingen uit angst voor terreur zijn begrijpelijk, maar roepen ook de vraag op of ze geen schade doet aan het idee van veerkracht en vrijheid. Symboliek staat op gespannen voet met de harde werkelijkheid.

Wouter van Gent is afgestudeerd in Sociaal Wetenschappelijke Informatica, Internationale Betrekkingen en de onderzoeksmaster 'Metropolitan Studies' en is nu promovendus bij AMIDSt (UvA). Hij is bovendien redacteur van AGORA. Dit artikel is deels gebaseerd op zijn scriptie 'Bargaining for Tourism Consumption Spaces, New York and Amsterdam Compared'.

Literatuurselectie

- Burlingame, D. (2005) The Great Ground Zero Heist. Wall Street Journal, 7 juni 2005. New York: A14.
- Dingley, J. & M. Kirk-Smith (2002) Symbolism and sacrifice in terrorism. *Small Wars and Insurgencies* 13, 1, pp. 102-128.
- Florida, R. (2002) Rebuilding Lower Manhattan for the creative age: implications for the Greater New York region. New York: Civic Alliance.
- Glanz, J. & E. Lipton (2003) City in the sky: the rise and fall of the World Trade Center. New York: Henry Holt.
- International Freedom Center (2005) International Freedom Center: A narrative of hope. <www.ifcwtc.org> Laatste bezocht: december 2005.
- Lisle, D. (2004) Gazing at Ground Zero: tourism, voyeurism and spectacle. *Journal for Cultural Research* 8, 1, pp. 3-21.
- Lower Manhattan Development Corporation (2005) Remember, rebuild, renew. <www.renewnyc.com> Laatste bezocht: december 2005.
- Sorkin, M. & S. Zukin (eds) (2002) After the World Trade Center. Rethinking New York City. New York: Routledge.